

„Chowanna”	Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego	Katowice 2006	R. XLIX (LXII)	T. 1 (26)	s. 177–184
------------	--	---------------	-------------------	--------------	------------

***Andrzej Radziewicz-Winnicki:
Społeczeństwo w trakcie zmiany.
Rozważania
z zakresu pedagogiki społecznej
i socjologii transformacji.
Gdańsk,
Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne
2004, ss. 195***

Zmiana społeczna najczęściej bywa postrzegana jako przejście od jednego ładu społecznego, w ramach którego konstytuuje się niezgoda społeczna bądź nabrzmiewa konflikt, do ładu innego typu, który upowszechnia szansę na przezwycięzenie dotychczasowej dysharmonii. Procesowi temu towarzyszy tworzenie się i krystalizowanie nowych reguł w sferze politycznej, gospodarczej i społecznej, co w dalszej konsekwencji oznacza: instytucjonalizację polityczną (zmierzanie do liberalnej demokracji), instytucjonalizację rynkową (preparowanie gospodarki wolnorynkowej) oraz jak również instytucjonalizację społeczno-kulturową (budowanie społeczeństwa obywatelskiego)¹.

Powojenny monocentryzm w Polsce zakorzeniony został w świadomości społecznej jako okres „represjonowania różnic”, który swojej legitymizacji

¹ Por. Morawski, s. 12.

uporczywie doszukiwał się w – odgórnie przyjętej – niepodważalności określonych autorytetów i praw, która autorytetom tym ową nienaruszalność gwarantowała². Zainicjowana w 1989 roku zmiana systemowa była więc formą strukturalnej adaptacji do zewnętrznego świata zachodniego, w którym istniała powszechna możliwość kreowania własnej biografii na podstawie indywidualnego projektu egzystencjalnego.

Strukturalne konsekwencje przełomu transformacyjnego w Polsce okazały się dalece bardziej zaskakujące aniżeli powszechnie oczekiwano. Ideologicznemu pluralizmowi oraz konstytuującej się demokracji wolnego rynku zaczęły towarzyszyć pogłębiające się w kolejnych latach procesy społecznej marginalizacji i wykluczenia. Ich eksploracji dokonywać można co najmniej z trzech perspektyw: globalnej, regionalnej i krajowej. W ostatnim przypadku „podstawową kwestią będzie znalezienie odpowiedzi na pytanie, jakie segmenty społeczeństwa zajmują na drabinie nierówności pozycję na tyle upośledzoną, że prowadzi to do ich marginalizacji, a w konsekwencji – do wykluczenia z aktywności politycznej, z głównego nurtu obiegu dóbr kulturalnych i z udziału w konsumowaniu owoców działalności gospodarczej danego kraju” (Wnuk-Lipiński, 2004, s. 244–245).

W nurt wnikliwej analizy naukowej skomplikowanych procesów społecznych zmian czasu „międzyepoki” znakomicie wpisuje się praca wybitnego socjologa i pedagoga Profesora Andrzeja Radziewicza-Winnickiego *Spoleczeństwo w trakcie zmiany. Rozważania z zakresu pedagogiki społecznej i socjologii transformacji*. Ów wyjątkowy zbiór szkiców w krytyczny sposób ukazuje relacje i współzależności, jakie zachodzą pomiędzy uniwersum dramatów społecznych a edukacyjną konstelacją powinności, oraz próby ich łagodzenia w warunkach polskiego społeczeństwa postmonocentrycznego.

Pierwszy rozdział: *Demokracja i ryzyko przemian na tle wielowymiarowych zagadnień edukacji* zorientowany został wokół uzasadnienia konieczności odpowiedzi współczesnej pedagogiki (w tym pedagogiki społecznej) na stawiane przed nią wyzwania, kreowane między innymi przez wybrane problemy społeczne. Podsycane przez moralno-obyczajowy cynizm i wynaturzony konsumpcjonizm trzech czynników zmiany: liberalizmu, globalizacji oraz postmodernizmu, główne kwestie społeczne (bezrobocie, ubóstwo, bezdomność, rozpad tradycyjnych więzi rodzinnych i in.) stają się uzasadnionym pretekstem do przewartościowania aktualnych zadań stojących przed naukami o wychowaniu. „Socjalizacja rynkowa” ma zatem szansę stać się dynamicznym i kreatywnym wobec jednostki procesem, którego ramy określa edukacyjna teoria, praktycznie zaś weryfikuje ją, poddana również przeobrażeniom, współczesna szkoła. Zdaniem A. Radziewicza-Winnickiego nie chodzi więc o bierne wyuczanie wychowanka w rynkowym kodzie kupowania, sprzeda-

² Zob. Przyszczykowski, Solarczyk-Ambrozik, 1995, s. 13 i kolejne.

wania, konsumowania i inwestowania. Istotą edukacji ma być raczej kształtowanie postawy indywidualnego krytycyzmu wobec ekonomicznych powszechników kultury posiadania, która towarzyszy konstruktywnemu zabieganiu o realizację pomyślniej egzystencji, traktowanej jako *summum bonum* wszelkich pedagogicznych poczynąń.

Tak definiowane przez autora pracy zadania stawiane przed edukacją wymagają zasadniczych modyfikacji zarówno w ramach samej teorii, jak i praktyki pedagogicznej. Istotnych wskazań na temat tego zagadnienia dostarcza drugi rozdział pracy: *O teoriach modernizacji i dynamice procesów zmian społecznych*. A. Radzewicz-Winnicki z właściwą sobie erudycją omawia wybrane aspekty strukturalnego przeobrażania życia społecznego. Wskazuje na specyfikę intensywnego procesu modernizacyjnego przebiegającego w pięciu zasadniczych cyklach rozwojowych: począwszy od społeczeństwa tradycyjnego poprzez częściowo uspołecznione, przemysłowe, poprzemysłowe, aż po społeczeństwo informatyczne. Autor w dalszej części rozdziału prezentuje charakterystykę społeczeństw dwóch skrajnych stadiów (tradycyjnego oraz informatycznego). Szczególny nacisk kładzie na spójność zmiany społecznej z rozwojem ekonomicznym społeczeństwa, jak również z dynamicznymi przeobrażeniami w obszarze świadomościowo-kulturowego funkcjonowania jego członków. Kolejny raz zatem współczesna pedagogika społeczna ma legitymizację i szansę na zainicjowanie i kontynuację dialogu powstałą teorią (teoriami) a jej praktyczną egzemplifikacją, której skalą jest jednostkowo-instytucjonalne zaangażowanie w zmienianie „bliższego i szerszego otoczenia na lepsze, doskonalej urządzone” (Kwieciński, 1995, s. 21).

Postmonocentryczna rzeczywistość społeczna, po krótkim okresie frenetycznego aplauzu nad generalnym charakterem i kierunkiem przeobrażeń w Polsce po 1989 roku, zdała się bezkompromisowo obnażać transformacyjny dramat, którego skalą był radykalny wzrost (umiejętnie wcześniej skrywanych, choć w rozpiętości swej niewspółmiernie uboższych) problemów społecznych. Ich zróżnicowanie oraz swoista kontekstualność zostały omówione w trzecim rozdziale: *Asynchronizacja rozwoju, ubóstwo i marginalizacja*. Autor koncentruje się na: prezentacji pojęcia ubóstwa w świadomości społecznej (z próbą określenia „granicy” tegoż zjawiska, co w konsekwencji metodologicznej niesie znaczące reperkusje teoriiotwórcze), określeniu istoty marginalności społecznej oraz procesu społecznej ekskluzji (wykluczania), jak również na wykazaniu zachodzących pomiędzy nimi powiązań, które w procesie eksploracji badawczej nie mogą w żadnym wypadku zostać pominięte. Prezentowana taka właśnie, wielosegmentowa percepcja analizowanego zjawiska zdaje się sprzyjać preparowaniu rozmaitych programów pomocowych, będących wykładnią mniej lub bardziej skutecznego funkcjonowania polityki społecznej państwa. Wyłanianie się bowiem polskiej odmiany *underclass* wyzwala przekonanie, iż tworzeniu się widocznych enklaw ubóstwa, tym samym „kultury nie-pracowania”,

nie towarzyszy wdrażanie skutecznych projektów modernizacyjnych, w szczególności o zasięgu lokalnym i regionalnym.

O wyjątkowości kolejnego, czwartego rozdziału książki, noszącego tytuł: *Teatr życia codziennego i jego aktorzy*, świadczy próba zaprezentowania psychospołecznego wymiaru procesu radykalnej zmiany społecznej w świetle Goffmanowskiej wizji człowieczego losu uwikłanego w „teatralną” codzienność jego egzystencji. „Życie jednostki (Goffmanowskiego aktora) porządkują bowiem różnego typu wydarzenia, nowe i tradycyjne instytucje oraz struktury społeczne, z właściwymi sobie i nieprzewidywalnymi (jak gdyby zabrakło reżysera) scenariuszami przedstawień naszego codziennego życia, w którym ogromną rolę odgrywa modernizacja nowoczesności” (Radziejewicz-Winnicki, 2004, s. 70). W odniesieniu do obecnej sytuacji w Polsce nabiera modernizacja – w opinii A. Radziejewicza-Winnickiego – szczególnie dramatycznego charakteru. Jest ona bowiem naznaczana piętnem ambiwalencji ludzkich doznań (nadziei, lęków i niepokojów), potęgowanych dysharmonią rynku ekonomicznego, jak również niemocą w walce z najistotniejszymi kwestiami społecznymi, decydującymi o ekonomicznej, kulturowej i psychospołecznej degradacji jednostki. Jej źródeł można się również dopatrywać w połowicznie pomyślniej realizacji idei przemian społecznych i ekonomicznych.

Decydującym o tym czynnikom poświęcony został piąty rozdział książki: *Emancypacja społeczna*. Autor wskazuje w nim na konieczność nowatorstwa pedagogicznego jako jednego z warunków progresu modernizacyjnego w społeczeństwie policentrycznym. Kategoria „edukacji jutra” wymaga spójności w obszarze teleologicznym z przygotowaniem człowieka do nabycia takich kompetencji cywilizacyjnych, które umożliwią mu jego refleksyjne funkcjonowanie w nowym ekonomicznym oraz społeczno-kulturowym łańdź. W przeciwnym razie – zdaniem A. Radziejewicza-Winnickiego – postępująca hiperkonsumpcja stanie się powszechnym stylem życia, dla którego desakralizacja intymnych i duchowych sfer egzystencji będzie sposobem na pomnażanie kapitału. Ekspansja etycznego rozleniwienia w warunkach ekonomicznej globalizacji utrwałać tylko zacznie symoniczną skłonność jednostki do realizowania się jej tożsamości w „uniwersum społecznej przestrzeni”.

Barierami urzeczywistniania się edukacji jutra, tym samym – procesów modernizacyjnych w skali makro-, mezo- i mikrospołecznej, są ponadto: mechanizmy podejmowania wielu decyzji gospodarczych, rozchwianie ideowe i stan świadomości społecznej, reguły tworzenia i znaczenia tradycji w Polsce, utrudniona transformacja określonych wartości w wymiarze międzypokoleniowym, brak szerszego rozpowszechniania idei racjonalizacji, „niekompetencja cywilizacyjna” osób inicjujących przemiany we współczesnej oświacie. Wymienione przez autora czynniki stanowią zatem skuteczną blokadę dla płynnego i konsekwentnego preparowania wszelkich przekształceń modernizacyjnych

w Polsce, stanowiących niezbywalny warunek do zaistnienia społeczeństwa informacyjnego.

W kolejnym, szóstym rozdziale książki – *Stymulowanie aktywności, wsparcia i samopomocy w środowisku lokalnym* – autor zwraca swoją uwagę w kierunku imponderabiliów zmian społecznych w ładzie postmonocentrycznym: rozczarowań społecznych, frustracji, entuzjazmu oraz poczucia normalności. Czynniki te analizowane są w odniesieniu do demokratycznej struktury społeczeństwa obywatelskiego, w szczególności zaś do jego istotnego elementu składowego, którym jest społeczność lokalna.

Aktywizacji sił społecznych w tej strukturze tkwiących poświęcona została dalsza część rozdziału. Odnosząc się do klasycznych koncepcji rodzimej pedagogiki społecznej (H. Radlińska), autor zwraca uwagę na szczególne zainteresowanie współczesnych badaczy problematyką rehabilitacji społecznej oraz pobudzania działań kompensacyjnych. Trwałej instytucjonalizacji podlega wsparcie społeczne. Jego wymiar uzależniony bywa od rodzaju społecznego upośledzenia, którym dotknięte zostały jednostki bądź grupy wsparcia tego wymagające. Autor doszukuje się materializacji idei społeczeństwa obywatelskiego w możliwych przekształceniach mikrosocjalnych i lokalnych, których miarą jest wzmocnienie konsolidacji struktury społecznej oraz ofiarowanie jej członkom poczucia solidarności i bezpieczeństwa poprzez podejmowane projekty pomocowe i kompensacyjne.

Istotnych pytań o pozycję społeczną inteligencji we współczesnej Polsce dostarcza rozdział siódmy: *Rola elit intelektualnych w czasie globalizacji kulturowej*. Autor terminem „elity intelektualne” określa grupę osób tworzących „określone wzorce i inne dobra kulturowe, krąg ludzi odpowiedzialny za kształcenie akademickie adeptów różnych specjalności w szkolnictwie wyższym” (Radziewicz-Winnicki, 2004, s. 121). Tak skonstruowana definicja grupy społecznej stanowi punkt wyjścia do postawienia ważnych pytań: o jej współczesną kondycję, rolę odgrywaną w napiętnowanym zachodzącymi zmianami społeczeństwie, o zakres współodpowiedzialności za tworzenie się nowego (nie)ładu społeczno-edukacyjnego. Globalizacja, stanowiąca wynik historycznego procesu przekształceń systemu kapitalistycznego, ograniczającego wiele dotychczasowych funkcji państwa narodowego, stanowi – zdaniem A. Radziewicza-Winnickiego – największe wyzwanie dla poszukiwania przez intelektualistów swej tożsamości.

Misja naprawy zastanej rzeczywistości musi odbywać się bowiem według nowych reguł i z wykorzystaniem nowoczesnych technologii. Reformatorska rola elit intelektualnych bywa jednak utrudniana czynnikami natury uniwersalnej (m.in. kwestie moralności i autorytetu, poczucia odpowiedzialności za losy innych) oraz wieloskładnikowymi czynnikami oddziałującymi bezpośrednio na sytuację polskich uczelni wyższych (nieprawidłowa wymiana pokoleniowa, zła sytuacja finansowa, czy chociażby kłopoty z utrzymaniem tożsamości

niektórych dyscyplin naukowych w odróżnieniu od myślenia potocznego). Taki stan rzeczy jest więc dla autora polem konceptualizowania przez współczesnych intelektualistów własnego obszaru kompetentnych oddziaływań, udoskonalających rozedrganą i nabrzmiałą wieloma dysharmoniami rzeczywistość doby zmiany systemowej.

Z merytorycznym wydźwiękiem rozdziału współgra treść kolejnego, ósmego fragmentu książki: *Etyka we współczesnym życiu naukowym*. Autor poddaje w nim analizie kwestię sporu ideologicznego, do którego dochodzi pomiędzy postmodernizmem a fundamentalizmem w czasie dokonującej się gwałtownej zmiany społecznej. Omawia fenomen autorytetu Kościoła w okresie minionego reżimu, jak również wskazuje na czynniki jego degradacji w policentrycznym społeczeństwie okresu wczesnej demokracji (m.in. ścieranie się reakcji fundamentalistycznych, silnie zakorzeniona „mentalność postkomunistyczna”, szybka ekspansja aksjologii religijnej po 1989 roku). Autor na tle tak zarysowanych sporów ideologicznych w Polsce odsłania obszary dywagacji poświęcone roli etyki we współczesnym życiu naukowym. Symptomy kryzysu moralnego wśród ludzi nauki dostrzega w następujących postawach przedstawicieli tegoż środowiska: „izolowaniu się pracowników naukowo-dydaktycznych od społeczeństwa, przy równoczesnym przejmowaniu pełnej kontroli nad systemem edukacyjnym i kształceniem w określonym trybie przyszłych adeptów nauki” (Radziejewicz-Winnicki, 2004, s. 133), jak również w niekompetencji, nietolerancji i dogmatyzmie. Owo przekraczanie nabytych uprawnień profesjonalnych, ortodoksyjność myślenia i swoista pycha naukowa stały się przyczynkiem do sformułowania Odezwy – Orędzia Pedagogów Społecznych, uczestników Konferencji: „Pedagogika Społeczna. Tradycja – Teraźniejszość – Nowe Wyzwania”. Stanowi ona szczególnie suplement do niniejszego rozdziału – choć jak A. Radziejewicz-Winnicki pisze – nigdy nie stała się przedmiotem żadnej dyskusji, sam projekt zaś nie został poddany jakiegokolwiek ocenie przez reprezentantów nauk o wychowaniu.

Ostatni, najobszerniejszy rozdział książki: *Między socjologią a pedagogiką*, „ma charakter bardzo osobisty i refleksyjny”, co w kontekście analizy całego opracowania jest wyraźnie zauważalne. Dotyczy on próby zlokalizowania obu dyscyplin naukowych na mapie nauk społecznych. Zestawieni zostali obok siebie najwybitniejsi polscy reprezentanci tych dyscyplin, poruszono zagadnienia różnicujące i wspólne dla obu nauk w zakresie wiodących nurtów metodologicznych czy wreszcie w interesujący sposób porównano zawartość tematyczną reprezentatywnych dla obu dyscyplin ogólnopolskich czasopism naukowych: „Kwartalnika Pedagogicznego” oraz „Studiów Socjologicznych”. Autor wskazuje także na przyczyny powodzenia instytucjonalizacji subdyscypliny naukowej, jaką jest socjologia transformacji, będąca coraz wyraźniej obszarem wspólnych eksploracji reprezentantów nauk o wychowaniu oraz socjologów. Nie sposób w tekście tym nie dostrzec bogatego kolorytu

emocjonalnego, towarzyszącego chociażby odwołaniom do spostrzeżeń i refleksji autora z okresu jego studiów socjologicznych na Uniwersytecie Warszawskim (poboczny nurt głównego wątku stanowi wyjątkowe źródło informacji o imponderabiliach kształtowania się naukowej tożsamości autora książki jako kształtującego się jeszcze socjologa oraz jako już w pełni dojrzałego pedagoga...). Owe elementy osobistej narracji nie tylko podkreślają silny związek A. Radziewicza-Winnickiego z naukami socjologicznymi, ale stanowią również swego rodzaju uzasadnienie dla widocznego w jego piśmstwie jednoczenia podejścia socjologicznego z wnikliwością pedagogicznej analizy.

Książka *Spółeczeństwo w trakcie zmiany. Rozważania z zakresu pedagogiki społecznej i socjologii transformacji* autorstwa Profesora Andrzeja Radziewicza-Winnickiego znakomicie wpisuje się w nurt krytycznych analiz posttransformacyjnej rzeczywistości społecznej, naznaczonej piętnem radykalnej, wieloobszarowej zmiany. Autor ogromną wnikliwością oraz rzetelnością, nierzadko zaś i nowatorstwem podejścia rozważa nurtujące społeczeństwo okresu młodej demokracji problemy związane m.in. z: modernizacją środowisk życia, asynchronizacją i marginalizacją ich obszarów, emancypacją i wsparciem społecznym czy wreszcie – rolą etyki i elit intelektualnych w czasie kulturowej globalizacji.

Sam proces globalizacji (przez A. Radziewicza-Winnickiego ujmowany wielopoziomowo) stanowi częste tło do dyskusji nad dokonującymi się zmianami w sferze: gospodarczej, politycznej i społeczno-kulturowej. Na zmiany te wpływ mają skomplikowane związki przyczynowo-skutkowe (globalizacja a transformacja ustrojowa, zmiana systemowa a marginalizacja społeczna, edukacja a stymulacja środowiskowa, radykalna zmiana ustrojowa a rozwój nauk społecznych i inne), które autor demaskuje, ukazując ich oblicze w świetle zróżnicowanych teorii rodzimej i zagranicznej pedagogiki, socjologii i filozofii (blisko pół tysiąca pozycji zawartych w bibliografii unaocznia czytelnikowi książki rozległość tematyczną zagadnienia, jak również doskonałą znajomość przez jej autora literatury przedmiotu).

Książka Profesora Andrzeja Radziewicza-Winnickiego jest znakomitą dowodem rozwoju interdyscyplinarności w naukach społecznych. Skutecznie podkreśla potencjał poznawczy polskiej pedagogiki społecznej, dając tym samym szczególnie wyraz konieczności jej związku z praktyką konstruowania pomyślnego egzystencji człowieka uwikłanego w dylematy współczesnego świata.

Bibliografia

- Kwieciński Z., 1995: *Socjopatologia edukacji*. Olecko.
- Morawski W., 1998: *Zmiana instytucjonalna. Społeczeństwo. Gospodarka. Polityka*. Warszawa.
- Przyszczykowski K., Solarczyk-Ambrozik E., 1995: *Zmiana społeczna a kompetencje edukacyjna dorosłych*. Koszalin.
- Radziejewicz-Winnicki A., 2004: *Społeczeństwo w trakcie zmiany. Rozważania z zakresu pedagogiki społecznej i socjologii transformacji*. Gdańsk.
- Wnuk-Lipiński E., 2004: *Świat między epoki. Globalizacja. Demokracja. Państwo Narodowe*. Kraków.

Piotr Mosiek